

ФРАНІВ Ігор Андрійович,

кандидат економічних наук, доцент

ФАРАТ Олександра Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент

РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ

В статті представлено аналіз теоретичних підходів до розміщення продуктивних сил. Охарактеризовані шляхи виникнення поняття розміщення продуктивних сил як науки. Здійснено постановку проблеми розміщення продуктивних сил.

Ключові слова і фрази: *розміщення продуктивних сил, регіональна економіка, просторологія.*

The article presents an analysis of theoretical approaches to the distribution of productive forces. Author examined ways of the concept of productive forces as a science. Staged by the problem of productive forces.

Key words: *distribution of productive forces, regional economy, spatial economics.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Розміщення продуктивних сил – динамічний процес, тісно взаємозв'язаний з природними, економічними та соціальними умовами економічних районів та всієї країни, а також зумовлений особливостями територіального поділу праці, який склався історично. Основним структурним інструментом продуктивних сил є трудовий потенціал України, соціально-економічні проблеми її населення та рівня його життя. Основи ефективної діяльності господарства певної території або підприємства закладаються ще на етапі проектування просторової їх локалізації. Оптимальне розміщення підприємства щодо сировинних і трудових ресурсів, районів збуту продукції означає максимальне зниження витрат на виробництво продукції, що з рештою зумовлює економію затрат суспільної праці, низьку собівартість продукції у виробника. Отже, раціональне розміщення продуктивних сил є одним з найважливіших чинників зростання економічної потужності України.

Аналіз досліджень і публікацій. Розробкою теоретичних підходів до вирішення проблеми розміщення продуктивних сил сьогодні займаються багато як українських так і зарубіжних вчених. Виділяються такі напрями і теорії розміщення продуктивних сил і розвитку регіонів [3-5]: географічний детермінізм; енвіронменталізм; штандортні теорії розміщення; регіональна наука; теорія ринків збуту; геополітика.

Географічний детермінізм - форма натуралістичних учень, де провідна роль у розвитку суспільства та нації відводиться географічному положенню та природним ресурсам (Монтеск'є, Е. Реклю).

Енвайронменталізм - наукове вчення, що пояснює міжнародний поділ праці різницею у природному середовищі (Сміт, Е. Хентингтон). Е. Хентингтон розробив теорію «кліматичних оптимумів», згідно з якою найсприятливіші умови для розвитку виробництва мають країни, розташовані у помірному поясі.

Регіональна наука - це напрям зарубіжної теорії розміщення продуктивних сил, що виник у першій половині 50-х років і є синтезом багатьох традиційних наук. Термін «регіональна наука» ввів американський економіст У. Айзард, який вважав, що це поняття є ширшим за регіональну економіку. Регіональна наука має вивчати простір, регіони (райони), локації (місце розташування) та їх системи. Найвидатнішими представниками регіональної науки є: П. Хаггет (Англія), У. Айзард (США), В. Леонт'єв (США), які видали низьку праць із регіонального планування й економічного прогнозування. П. Хаггетом у працях «Просторовий аналіз» (1965р.), «Моделі в географії» (1971 р.) розроблена теорія просторової організації суспільства, моделювання процесів на основі мінімізації витрат сил і часу під час переміщення на найкоротші відстані. В. Леонт'єв розробив методи вивчення міжгалузевих зв'язків і міжгалузевого балансу за схемою «витрати – випуск» і є автором «Дослідження структури американської економіки» (1958 р.). Основним недоліком моделей типу «затрати – випуск» для пояснення регіонального росту є відсутність можливості повною мірою враховувати господарську динаміку. У. Айзард та В. Леонт'єв на початку 50-х років розробили перші багатогалузеві моделі міжрайонних зв'язків.

Теорія ринків збуту пов'язана з працями таких видатних вчених, як: А. Льош та В. Кристаллер. А. Льош розглядав теоретичні проблеми розміщення господарства в цілому, в масштабі всієї країни, а тому багато уваги приділяв економічним районам. Вирішуючи проблеми розміщення виробництва, він сконцентровував увагу на ринках збуту готової продукції. Основними факторами розвитку він вважав: ринок збуту товарів; інтереси національного господарства; максимальний прибуток; транспортний; сировинний. В. Кристаллер створив і обґрунтував теорію «центрального міста», тобто міст, які забезпечують навколишній простір товарами та послугами; визначив роль міст і агломерацій у формуванні ієрархічної територіальної структури країни.

Геополітика - це напрямок, який досліджує політику держави щодо довкілля та розглядає проблеми, які виникають внаслідок просторових відносин. Вперше цей термін увів Р.Челлен (наукова праця «Великі держави» (1910р.), а розвинув Ф.Ратцель (наукові праці «Антропогеографія», «Політична географія» (1987р.)).

В останні десятиліття розвивалися концепції територіально-виробничого комплексотворення і «поліосів зростання». В основу теорії територіально-виробничих комплексів, розроблену в працях Н.Н. Колосовського (1969р.), покладено технологію енерговиробничих циклів. Н.Н. Колосовський ще в 40-х роках досліджував систему територіальних комплексів районного масштабу, створив фундамент для розробки теорії територіально-виробничих комплексів. Вчений розробив метод енерговиробничих циклів, який став основним для економіко-географічної характеристики районів і дозволив чіткіше виявити структуру господарства та виробничі зв'язки всередині районів.

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

На початку 50-х років минулого століття на Заході набула розвитку ідея створення «полюсів зростання», що базувалася на теорії інновацій Йозефа Шумпетера. Автор концепції «полюса зростання» французький учений Ф.Перру виокремлював центр генерації та передавання інноваційних імпульсів від одного сектора економіки до іншого. Концепція пізніше стала пріоритетом регіонального планування. Цей підхід рекомендується західними економістами для пострадянських держав у вигляді вільних економічних зон, підприємницьких зон у депресивних районах. Разом з тим, у західних країнах ця концепція використовується за умов розвинутої економіки та соціально-виробничої інфраструктури, якщо запровадження режиму преференції здійснюється без збитків для інших територій [5].

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Як галузь економічної науки розміщення продуктивних сил ґрунтується на загально економічних законах. Завданням її є постановка і вироблення теоретичних засад, необхідних для практичного вирішення завдань раціоналізації просторового розосередження населення і виробництва.

Предметом науки є просторова організація продуктивних сил, вивчення якої здійснюється на різних рівнях: населений пункт, низовий адміністративний район; область чи автономна республіка; економічний район; країна в цілому.

Найзагальнішим законом, що визначає характер розміщення продуктивних сил, є закон економії суспільної праці, згідно з яким найвища продуктивність праці забезпечується завдяки зниженню затрат праці на подолання просторового розриву між окремими елементами виробництва, за рахунок чого можна набагато збільшити обсяг перевезення готової продукції між виробником і споживачем.

Сучасне розміщення продуктивних сил певною мірою є результатом територіального поділу праці, зумовленого економічними, соціальними, природними й національно-історичними особливостями окремих районів та їх географічним положенням.

Теорія розміщення продуктивних сил потребує всебічного врахування інтересів суспільства, які в цілому так і його членів, зокрема збереження навколишнього середовища і природних ресурсів.

Економічна наука почала ефективно досліджувати питання розміщення продуктивних сил наприкінці XIX століття. Теорія розміщення продуктивних сил як такої на той час не було. Однак розвиток економічної науки відбувся не тільки завдяки аналізу і узагальненню, а й через створення основ ринкової теорії розміщення виробництва.

Сучасні еволюційні процеси в країнах колишнього соціалістичного табору довели теоретичну й методологічну неспроможність визначальної ролі способу виробництва і його економічних законів у розміщенні продуктивних сил. Командно-бюрократичні методи управління економікою, у тому числі розміщення продуктивних сил зумовили регрес у розвитку теорії розміщення (оскільки наука лише обґрунтовувала вольові рішення у галузі розміщення виробництва). Серед вищенаведених вважаємо, що основну роль в становленні теорії розміщення продуктивних сил слід віддати А. Вебер і У. Тюнен, які фактично вперше довели, що саме розміщення окремого підприємства може забезпечити, при однакових умовах індивідуальному власникові найбільший прибуток. Слід зауважити, що наприкінці XIX ст. і на початку XX ст. проблема розміщення виробництва обмежувалася «теорією

штандорту», суть якої полягає у виборі оптимального для окремого власника місця розміщення окремого підприємства.

З погляду методології проблема розміщення продуктивних сил невід’ємна від їх раціональної територіальної організації, основами якої є економічне районування, яке ґрунтується на галузево-територіальному поділі, що виявляється у виробничій спеціалізації економічних районів.

Будь-яка господарська діяльність – виробнича, постачальницько-збутова (посередницька) чи фінансова потребує залучення великої кількості різноманітних ресурсів – матеріальних, трудових, технічних, фінансових. Для організації діяльності необхідна земельна ділянка, на якій буде розташоване підприємство, матеріали, будівельні машини та механізми, робоча сила для його спорудження, обладнання, яке буде змонтоване на цьому підприємстві, тощо. За наявності будівель та споруд, в яких здійснюватиметься господарська діяльність (власних чи орендованих) відпаде потреба в земельній ділянці, проте може виникнути потреба у матеріальних і трудових ресурсах для переобладнання цих об’єктів, фінансових ресурсах для сплати орендних платежів.

Пізніше, вже коли господарська діяльність буде організована, виникне постійна необхідність у ресурсах для відповідного виробництва продукції, надання послуг чи виконання робіт: сировині та матеріалах; комплектуючих виробів і напівфабрикатах; паливі та енергії на технологічні та інші цілі; трудових ресурсах тощо.

У [1] цілком слушно вважають, що витрати на ресурси для організації господарської діяльності носять назву одноразових, а витрати на ресурси для виробництва продукції – поточних витрат. Оскільки ресурси для організації господарської діяльності використовуються протягом тривалого періоду часу (на відміну від ресурсів для виробництва продукції, які використовуються в ході одного технологічного процесу), то при розрахунку вартості виробництва продукції одноразові витрати слід розподілити на відповідний строк. Тому вартість виробництва продукції (B) має визначатися за формулою:

$$B = E_n * K + A + C_p$$

де, B – вартість виробництва продукції; E_n – норма прибутку у сфері виробництва відповідного виду продукції (або процент плати за банківський кредит); $E_n * K$ – річна величина втраченої вигоди (або річна величина плати за банківський кредит); C – собівартість виробництва продукції; A_p – річна величина амортизації; K – капіталовкладення у виробництво продукції.

Якщо на карті, поряд із місцями можливої дислокації підприємств із виробництва того чи іншого виду аналогічної продукції, вказати очікувані значення питомих витрат на її випуск, ми отримаємо досить несподіваний результат: відмінність у величині цих витрат у залежності від виду продукції (навіть при застосуванні оптимальної для даного місця технології її випуску) становитиме від 20-30 % аж до декількох сотень разів, як для одноразових (капіталовкладень), так і поточних (експлуатаційних) витрат. Подібна відмінність у питомих витратах на виробництво аналогічної продукції в різних місцях носить назву територіальної диференціації витрат виробництва (ТДВВ). ТДВВ існує практично для всіх видів продукції, але є абсолютно різучі випадки територіальної відмінності у реальних, а не лише очікуваних витратах на виробництво аналогічної продукції [2, с. 763-765].

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

Причиною ТДВВ є територіальна диференціація витрат, пов'язаних із ресурсами (ТДВР), необхідними для виробництва продукції у певному місці, протягом певного відрізка часу й у необхідних обсягах. У свою чергу, ТДВР є наслідком: територіальної диференціації цін на ресурси; територіальної диференціації потреби у ресурсах на одиницю продукції; територіальної диференціації якості ресурсів, що зумовлює диференціацію витрат при їх застосуванні.

Територіальні відмінності умов виробництва зумовлюють відмінності у витратах на випуск одного й цього ж виду продукції. ТДВВ є необхідною умовою виникнення проблеми розміщення, - необхідною, але не достатньою. Адже витрати виробництва аналогічної продукції у межах різних територій можуть суттєво відрізнитися, але при значному "опору відстані" (основними характеристиками якого є технічна можливість, вартість, надійність і швидкість транспортування) це не зможе призвести до виникнення проблеми розташування - підприємства дислокуватимуться в населених пунктах, де існуватиме попит на їх продукцію, або населений пункт виникатиме на територіях з низькими витратами виробництва. У кожному з цих випадків місце дислокації підприємства співпадатиме з місцем споживання його продукції.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, можемо обґрунтовано стверджувати, що теорія розміщення продуктивних сил це система суб'єктивних і технічних елементів, які виражають активне ставлення людей до природи. У процесі виробництва освоюються природні ресурси, відтворюються умови існування людей, відбувається соціальний розвиток.

Подальші дослідження стосуватимуться розробки нових і удосконалення існуючих чинників розміщення продуктивних сил.

Список використаних джерел та літератури:

1. Територіальна диференціація витрат виробництва: поняття та причини існування [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tereveni.org/topic/5088/>
2. Маркетинговий менеджмент: навч. посібн. / за ред. І.М. Комарницького. – Львів: Априорі, 2007. – 1032с.
3. Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. Размещение производительных сил и регионалистика. Учебное пособие. - Харьков: ООО "Олант", 2002. - 320 с.
4. Розміщення продуктивних сил України: Навч.- метод. Посібник для самост. Вивч. Дисц. / С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін. - К.: КНЕУ, 2000. - 364 с.
5. Розміщення продуктивних сил [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://gendocs.ru/v11360/лекции_-_рпс